

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לפוליטיקה וממשל תשפ"א, 2020/21

המשבר הסביבתי: פילוסופיה, פוליטיקה ויחסים חברתיים

סמינר שנתי 4 נק"ז
ימי ג' 16:00-18:00

מרצה: ד"ר ניר ברק

nirbarak@bgu.ac.il

שעת קבלה בחדר 667 בימי ג' 15:00-16:00 או בתיאום מראש באימייל למפגש או לשיחת זום
למקרים דחופים ניתן להתקשר לנייד 0544-775-404

בשנים האחרונות סוגיות סביבתיות תופסות מקום הולך וגובר בפוליטיקה העירונית, הלאומית והגלובלית. סדר היום הסביבתי איננו אחיד והוא טומן בחובו גישות שונות להבנת בעיות סביבתיות, דרכי התמודדות מובחנות, אידיאולוגיות ירוקות מתחרות, ומגוון רחב של ערכים חברתיים וסביבתיים שלעתים נותרים מובלעים. תשובות לשאלות כגון – מהו מקומו של האדם בתוך עולם הטבע? מהו היחס הראוי בין החברה האנושית לסביבתה? וכיצד היחס שלנו לסביבה הטבעית קשור ליחס שלנו לבני אדם אחרים? הן לא רק חלק בלתי נפרד מהפוליטיקה היומיומית, אלא גם משפיעות על מדיניות סביבתית ויחסים חברתיים. בהתאמה, מטרת הסמינר היא לנתח ולבקר תשובות שונות לשאלות אלו ואחרות, וזאת תוך העמקה במהות המשבר הסביבתי של ימינו.

לאורך הסמינר, נגע במושגי יסוד של פילוסופיה סביבתית – כגון אנתרופוצנטריזם (עליונות האדם על הטבע), אקוצנטריזם (תפישה הוליסטית ביחס לטבע), הערך של הטבע (ערך תועלת, ערך פנימי), גישות שונות להגנה על הטבע, ואופנים שונים של יחסי טבע ותרבות. בנוסף, לאורך הסמינר נדון בהיבטים שונים של סדר היום הסביבתי העכשווי והקשר בין סוגיות חברתיות וסביבתיות ובתוך כך: אידיאולוגיות פוליטיות ירוקות, אקו-פמיניזם, צדק סביבתי, זכויות אדם סביבתיות, כלכלה ירוקה, דמוקרטיה סביבתית, ואזרחות אקולוגית. את הסוגיות האלה ואחרות נקשר לפרקטיקה של אקטיביזם סביבתי, ושל פוליטיקה עירונית, לאומית, וגלובלית – תוך בחינה השוואתית של דוגמאות מישראל ומהעולם. את הסמינר נסיים בדיון על השאלה מהו סדר היום הסביבתי-חברתי הרצוי בישראל, ומהן הדרכים המתאימות לקדמו.

דרישות הסמינר

- תקופת הלמידה מרחוק מזמנת קשיים רבים. עם זאת, סמינר זה מושתת על דיון, ויכוח (debate) והרבה חשיבה משותפת. לכן, בין אם יתאפשר מפגש פיזי או רק מפגשים וירטואליים – הנוכחות אינה חובה – אך מומלצת ביותר. עם זאת, היעדרות ממושכת ולא סבירה לא תאפשר המשך השתתפות בסמינר.
- קריאת חומרי הקריאה לפני המפגשים.
- כתיבת תגובות קצרות באתר הקורס (עד 250 מילים) על חלק מחומרי הקריאה בהתאם להנחיות שימסרו משיעור לשיעור (10%).
- תרומה לדיונים (10%).
- פרט (הרצאה בכיתה או בזום של 20-25 דקות) להצגת עבודת הסמינר (15%).
- הגשת עבודה סמינריונית (65%).

נושאי לימוד (ייתכנו שינויים קלים במהלך הסמסטר בהתאם תחומי העניין של המשתתפים.ות)

מהי אתיקה סביבתית? ומה הטעם בפילוסופיה סביבתית?
השיעור הזה יוקדש לטובת דיון במהות המשבר הסביבתי (הישרדות, השתתפות, או תרבות), וסקירה קצרה של התפתחות החשיבה הסביבתית והנושאים בהם נדון לאורך הסמינר.

קריאת חובה:

דייויד אור, "חינוך – לשם מה?" ע"מ 303-313 בתוך: עורך גרמי בנשטיין, *מקום למחשבה: מקראה בהגות סביבתית*, הוצאת מרכז השל, 2000.

אילון שוורץ, "פרדיגמות משתנות בחינוך הסביבתי הישראלי", ע"מ 5-13, בתוך *מקום למחשבה*.

קריאה מומלצת:

Brennan, Andrew, and Yeuk-Sze Lo. "Environmental Ethics." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Winter 2016. Stanford University, 2016. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/ethics-environmental/>.

Palmer, Clare, Katie McShane, and Ronald Sandler. "Environmental Ethics." *Annual Review of Environment and Resources* 39, no. 1 (2014): 419–42. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-121112-094434>.

טל, אלון. "הפתולוגיה של נחל מזוהם – מבוא למשבר הסביבה בישראל", ע"מ 13-31 בתוך: הסביבה בישראל: משאבי טבע, משברים, מאבקים ומדיניות - מראשית הציונות ועד המאה ה-21. תל אביב-יפו: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2006.

חלק א' – יחסי אדם: טבע

אנתרופוצנטריזם – שורשי המשבר הסביבתי?

שאלות מרכזיות: האם מקורות המשבר הסביבתי נעוצים בתפישה של עליונות האדם על הטבע? האם יש הצדקה להניח שהאדם עליון על הטבע? האם האתיקה מתפתחת לאט מדי ועליה להתחיל להכיר בישויות אחרות כראויות לשיקולים מוסריים? מהן המעלות של חשיבה אנתרופוצנטרית?

קריאת חובה:

White, Lynn, Jr., (1967): "The Historical Roots of Our Ecological Crisis," *Science* 155: 1203-1207.
(חלק מהמאמר תורגמו לעברית בתוך המקראה *מקום למחשבה* – עמ' 183-188)

Leopold, Aldo. *A Sand County Almanac: With Other Essays on Conservation from Round River*. Oxford: Oxford University Press, 1966 [1949]. (excerpts)
(חלקים תורגמו לעברית בתוך המקראה *מקום למחשבה*)

קריאה מומלצת:

Katz, Eric. "The Tree", pp. 1-13 in: *Anne Frank's Tree: Nature's Confrontation with Technology, Domination, and the Holocaust*. Cambridge: White Horse Press, 2015.

Nash, Roderick Frazier. *The Rights of Nature: A History of Environmental Ethics*. Madison: Univ of Wisconsin Press, 1989. (excerpts)

Carson, Rachel. *Silent Spring*. Boston: Houghton Mifflin, 1962. (excerpts)

אקוצנטריזם – ערך פנימי של ישויות לא אנושיות – התמקדות ביחידים או במערכות?
שאלות מרכזיות: מהן החלופות לתפישה אנתרופוצנטרית? אם האדם לא במרכז – מי (או מה) כן? מערכות אקולוגיות או ישויות נפרדות? אם הטבע הוא בעל ערך פנימי – כיצד אנחנו לקבוע זאת? האם זו תכונה של הטבע או שמא איכות שאנחנו מייחסים לו?

קריאת חובה:

ארן נס, "מהי אקולוגיה מעמיקה?", עמ' 115-122 בתוך, מקום למחשבה.

Devall, Bill. "The Ecological Self." In *The Deep Ecology Movement: An Introductory Anthology*, edited by Dregson Alan and Inoue Yuichi, 101–23. Berkeley: North Atlantic Books, 1995.

קריאה מומלצת:

Naess, Arne. "Self-Realization: An Ecological Approach to Being in the World." In *In Dregson Alan and Devall Bill, The Ecology of Wisdom: Writings by Arne Naess*, 3–10. Berkeley: North Atlantic Books, 1995.

O'Neill, John. "The Varieties of Intrinsic Value." In *Environmental Ethics: An Anthology*, edited by Andrew Light and Holmes Rolston III, 131–42. Oxford: Blackwell Publishers, 2003.

ביוצנטריזם והמעמד המוסרי של בעלי חיים לא אנושיים

שאלות מרכזיות: האם עלינו להגן על בעלי חיים לא אנושיים? אם כן, מדוע? האם מכיוון שהם יכולים לחוש סבל, או האם מכיוון שכך ראוי לעשות?

קריאת חובה:

Taylor, Paul W. "The Ethics of Respect for Nature." In *Environmental Ethics: An Anthology*, edited by Andrew Light and Holmes Rolston III, 74–84. Oxford: Blackwell Publishers, 2003.

קריאה מומלצת:

Gruen, Lori. "The Moral Status of Animals." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Fall 2017. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2017. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/moral-animal/>.

Brennan, Andrew, and Yeuk-Sze Lo. "Biodiversity Preservation." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta, Winter 2016. Stanford University, 2016. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/biodiversity.html>

טבע ותרבות

שאלות מרכזיות: מה ההבדל בין ערכי טבע, ערכי נוף וערכי תרבות? מה מבחין בין טבע ותרבות? האם עוד בכלל ניתן לדבר על טבע בעידן האנתרופוצן?

קריאת חובה:

Shani, Liron. "Liquid Distinctions: Negotiating Boundaries Between Agriculture and the Environment in the Israeli Desert." *Anthropological Quarterly* 91, no. 3 (2018): 1075–1103. <https://doi.org/10.1353/anq.2018.0050>.

שני לירון, "השטח שבין טבע לתרבות: מבט אנתרופולוגי על "השטחים הפתוחים" בישראל", סוציולוגיה ישראלית, יח' (2017): 2, עמ' 101-124.

Cronon, William. "The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature". *Environmental History* 1, no. 1 (January 1996): 7–28. <https://doi.org/10.2307/3985059>.

(חלקים מהמאמר תורגמו לעברית בתוך המקראה מקום למחשבה)

קריאה מומלצת:

דני רבינוביץ, הנה זה בא: כיצד נשרוד את שינוי האקלים. קיבוץ מאוחד, 2009. (לקראת מצב אקלימי פוסט נורמלי עמ' 12-33)

Marris, Emma. *Rambunctious Garden: Saving Nature in a Post-Wild World*. New York: Bloomsbury, 2011. (Ch. 1 – Weeding the Jungle)

Baker, Susan. 'Novel Ecosystems and the Return of Nature in the Anthropocene'. In *Rethinking the Environment for the Anthropocene*, edited by Manuel Arias-Maldonado and Zev Trachtenberg, 51–64. New York: Routledge, 2019.

Sagoff, Mark. 'What Does Environmental Protection Protect?' *Ethics, Policy & Environment* 16, no. 3 (October 2013): 239–57. <https://doi.org/10.1080/21550085.2013.843362>.

אדם-טבע-חברה, ופרגמטיזם סביבתי – סיכום ביניים

שאלות מרכזיות: האם ניתן לדון בקשר בין האדם לטבע בלי לדבר על היחסים בין בני אדם? האם צריך לקדם טיעונים מוסריים לטובת הגנה על הטבע, או שמא צריך לקדם מדיניות אפקטיבית? מה המקום של הדיון הפילוסופי בשיקולי מדיניות?

קריאת חובה:

Barak, Nir. "Hundertwasser - Inspiration for Environmental Ethics: Reformulating the Ecological Self." *Environmental Values* 26, no. 3 (June, 2017): 317–42. <https://doi.org/10.3197/096327117X14913285800689>.

Bookchin, Murray. "Social Ecology Versus 'Deep Ecology.'" *Green Perspectives* 4 & 5 (1987): 1–23.

קריאה מומלצת:

Light, Andrew, and Eric Katz, eds. *Environmental Pragmatism*. London ; New York: Routledge, 1996. (excerpts)

חלק ב' – יחסי חברה: סביבה

סביבתנות, אקולוגיזם, ופיתוח בר-קיימא

שאלות מרכזיות: מה ההבדל בין חשיבה על טבע לבין חשיבה על סביבה? האם המבנים החברתיים הקיימים מאפשרים פעולה סביבתית אפקטיבית, או שמא הם המקור לבעיה הסביבתית? אילו שינויים חברתיים נדרשים כדי להיות חברה מקיימת?

קריאת חובה:

Dobson, Andrew. *Green Political Thought*. 4th ed. London: Routledge, 2007. (pp. 1-27)

דה שליט, אבנר, "איכות הסביבה כסוגיה חברתית-פוליטית", עמ' 237-246 בתוך, בנשטיין, גרמי, עורך. קיימות: חזון, ערכים, יישום. הוצאת: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, תל אביב, 2011.

טל, אלון, "פיתוח בר קיימא – ההקשר הישראלי", עמ' 23-26 בתוך, בנשטיין, גרמי, עורך. קיימות: חזון, ערכים, יישום. הוצאת: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, תל אביב, 2011.

קריאה מומלצת:

Barry, John. *Environment and Social Theory*. 2nd ed. New York: Routledge, 2007. (pp. 7-30)

גוטקובסקי, נתליה, גרוסגליק רפי, ושני לירון. "לקראת פרדיגמה חברתית-סביבתית בישראל. סוציולוגיה ישראלית יח' (2017), 2, עמ' 6-28.

צרכנות, צמיחה, כלכלה, ואוכלוסייה

שאלות מרכזיות: האם הבעיה הסביבתית נובעת כתוצאה מגידול אוכלוסייה? אולי הבעיה נובעת מצריכת יתר של משאבים? אולי האתגר בכלל מצוי בהפיכת הכלכלה הליניארית לכלכלה מעגלית? ואולי – זה פשוט קשור לכך שהכלכלה שלנו בנויה על הנחה שגויה – שעלינו להמשיך לצמוח?

קריאת חובה:

Dr Seuss. *The Lorax*. New York: Random House, 1971.

Barry, John. "Green Political Economy" In *The Oxford Handbook of Environmental Political Theory*, edited by Teena Gabrielson, Cheryl Hall, John M. Meyer, and David Schlosberg, 304–20. Oxford: Oxford University Press, 2016.

טל אלון, והארץ מלאה, התמודדות עם פיצוץ אוכלוסין בישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד: תל אביב, 2016. (קטעים נבחרים).

קריאה מומלצת:

פרומקין רון, חנין דב, אידלמן עמיר, צורכים עולם: תרבות הצריכה – הערכת מצב, הוצאת בבל ומרכז השל: תל אביב, 2006. (קטעים נבחרים)

צפוף – הפרורם לאוכלוסיה, סביבה וחברה, עתיד צפוף – ישראל 2050: השלכות שיעורי הצפיפות העתידיים על פניה של מדינת בתחומי כלכלה, דיור, חינוך, שטחים פתוחים 2050, ישראל ב-תחבורה, בריאות, סביבה ומים. נובמבר 2018.

צדק סביבתי

שאלות מרכזיות: מה הקשר בין חשיפה לתנאים סביבתיים ירודים לאתניות, מגדר, גזע, ומעמד? האם יש מאפיינים דומים בעליונות האדם על הטבע לעליונות מגדרית, אתנית, גזעית, ומעמדיות?

קריאת חובה:

דה שליט, אבנר, "צדק סביבתי", עמ' 197-203, בתוך, בנשטיין, גרמי, עורך. קיימות: חזון, ערכים, יישום. הוצאת: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, תל אביב, 2011.

שדה שחר, "ירוק-עד (כאן): ארגוני הסביבה ופרויקט גדר ההפרדה", תיאוריה וביקורת 37, סתיו 2010: 184-211.

קריאה מומלצת:

Schlosberg, David. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*. Oxford: Oxford University Press, 2007. (excerpts)

עיד, ראמו. "היררכיה של חובות: הטבע ככלי לעיצוב יחסם של תושבי הכפרים הדרוזיים בכרמל למדינה" סוציולוגיה ישראלית יח' (2017), 29-48.

טל, אלון. "צדק סביבתי – ישראל, הערבים והסביבה", עמ' 465-514, בתוך: הסביבה בישראל: משאבי טבע, משברים, מאבקים ומדיניות - מראשית הציונות ועד המאה ה-21. תל אביב-יפו: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2006.

אזרחות סביבתית

קריאת חובה:

MacGregor, Sherilyn. "Citizenship: Radical, Feminist, and Green." In *The Oxford Handbook of Environmental Political Theory*, edited by Teena Gabrielson, Cheryl Hall, John M. Meyer, and David Schlosberg, 608–23. Oxford University Press, 2016.

Barry, John. "Resistance Is Fertile: From Environmental to Sustainability Citizenship." In *Environmental Citizenship*, edited by Andrew Dobson and Derek Bell, 21–48. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.

קריאה מומלצת:

Gabrielson, Teena. "Green Citizenship: A Review and Critique." *Citizenship Studies* 12, no. 4 (August 1, 2008): 429–46. <https://doi.org/10.1080/13621020802184275>.

Gregor, Sherilyn. *Beyond Mothering Earth: Ecological Citizenship and the Politics of Care*. Vancouver u.a.: UBC Press, 2006. (excerpts)

אקופמיניזם

קריאת חובה:

גורני עדנה, בין ניצול להצלה: תיאוריה אקופמיניסטית של יחסי טבע, תרבות וחברה בישראל, פרדס הוצאה לאור: חיפה, 2011. (עמ' 21-48).

Gregor, Sherilyn. "No Sustainability without Justice: A Feminist Critique of Environmental Citizenship." In *Environmental Citizenship*, edited by Andrew Dobson and Derek Bell, 101–26. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.

קריאה מומלצת:

Plumwood, Val. *Feminism and the Mastery of Nature*. New York: Routledge, 1993.

MacGregor, Sherilyn. *Beyond Mothering Earth: Ecological Citizenship and the Politics of Care*. Vancouver u.a.: UBC Press, 2006. (excerpts)

צינות וסביבה

** סביב המפגש הזה אני מתכנן לקיים ערב במחלקה להקרנת הסרט פתלתל- סיפורו של נהר הירקון אשר מספר את סיפורו של הנחל מנקודת מבטו תוך התייחסות ענפה לחשיבה סביבתית בישראל. ולאחר הקרנת הסרט לקיים רב-שיח עם היוצרים ואורחים נוספים. השתתפות בערב תהיה מומלצת לתלמידי ות. הקורס, ופתוחה לכל המחלקה.

קריאת חובה:

de Shalit, Avner, and Moti Talias. "Green or Blue and White? Environmental Controversies in Israel." *Environmental Politics* 3, no. 2 (June 1, 1994): 273–94. <https://doi.org/10.1080/09644019408414142>.

קריאה מומלצת:

Tal, Alon, Shira Leon-Zchout, Itay Greenspan, Liat Oshry, and Shira Akov. "Israel's Environmental Movement: Strategic Challenges." *Environmental Politics* 22, no. 5 (September 1, 2013): 779–91. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.825139>.

Orenstein, Daniel E., and Steven P. Hamburg. "To Populate or Preserve? Evolving Political-Demographic and Environmental Paradigms in Israeli Land-Use Policy." *Land Use Policy* 26, no. 4 (October 1, 2009): 984–1000. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2008.12.003>.

ערים וטבע

שאלות מרכזיות: כיצד עלינו לחשוב על הקשר בין העיר לסביבה? אילו אתגרים סביבתיים הם ייחודיים לסביבה העירונית? מהם ההיבטים החברתיים, הכלכליים, והפוליטיים של קיימות עירונית?

קריאת חובה:

Barak, Nir. "Civic Ecologism: Environmental Politics in Cities." *Ethics, Policy & Environment* 23, no. 1 (January 2, 2020): 53–69. <https://doi.org/10.1080/21550085.2020.1746005>.

קריאה מומלצת:

Barak, Nir. "Ecological City-Zenship." *Environmental Politics* 29, no. 3 (April 15, 2020): 479–99. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1660504>.

קיימות עירונית: איך אפשר?, בעריכת גבריאל תמי, ברכיה ולרי, רז-דרור גלית, גנן אראלה, גורדון ענבר, מכון ירושלים למחקרי מדיניות, 2016.

מרום נתי, "אקולוגיה פוליטית עירונית – על מטבולזם ויחסי כוח ב"טבעעיר", אקולוגיה וסביבה 2016 (3), 206-212.